

Міжнародна економіка

УДК 338.48:658

С.Г. Оксенюк

аспірант,

Університет економіки та права «КРОК»

Кластеризація в системі економічної безпеки країн Європейського Союзу

У статті розглянуто особливості формування та розвитку кластерів в розвинених країнах Європи, пріоритети державної кластерної політики, механізми управління кластерною політикою.

Ключові слова: економічний кластер, економічна безпека держави (ЕБД), кластерна політика, Європейський Союз.

С.Г. Оксенюк

аспірант

Університет економіки та права «КРОК»

Кластеризация в системе экономической безопасности стран Европейского Союза

В статье рассмотрены особенности формирования и развития кластеров в развитых странах Европы, приоритеты государственной кластерной политики, механизмы управления кластерной политикой.

Ключевые слова: экономический кластер, экономическая безопасность государства (ЭБГ), кластерная политика, Европейский Союз.

S.H. Okseniuk

PhD Student,

«KROK» University

Clustering in the economic security of the European Union countries

The article describes the features of the formation and development of clusters in the developed countries of Europe, the priorities of the state cluster-based policy, cluster-based policy management mechanisms.

Key words: economic cluster, economic security of the state (ESS), cluster-based policy, European Union.

Постановка проблеми

Глобальні інтеграційні процеси є не тільки умовами виходу на нові ринки для національного виробника, а й інструментом підвищення конкуренції для учасників ринку. Це, в свою чергу, спонукає учасників ринку до нових, найбільш оптимальних форм продукування та реалізації товарів і послуг, більш активному впровадженню інноваційних досягнень, задля підвищення якості та зниження собівартості продукції. В той же час відбувається відмова від переважаючого в системі товарообігу експорту сировини в бік виробництва та експорту високотехнологічного продукту. Осередками такого виробництва останніми роками стають технополіси, технопарки, кластери, тощо.

На жаль, промисловий сектор України продовжує функціонувати орієнтований на низькотехнологічне виробництво та експорт сировини, що не тільки може призвести до подальшого технологічного відставання від розвинутих країн, а й до втрати економічного суверенітету через засилля іноземного капіталу.

В той же час в Європі та іншому світі найбільш поширеною формою концентрації інновацій (біо- і нанотехнології, генна інженерія, виробництво скануючих систем) стають кластери, які відкривають нові можливості для розвитку традиційних і найновітніших секторів національної економіки.

Це змушує звернути увагу на особливості ведення політики з підтримки та заохочення кластерних ініціатив в країнах Європейського Союзу, як одного зі стратегічних партнерів нашої держави з одного боку для стимулювання власної економіки та підвищення її конкурентоздатності, а з іншого для забезпечення від глобалізаційних ризиків для економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Витоками теорії кластеризації запропонованої Майклом Портером можна вважати роботи А. Маршалла [10] і А. Вебера [20], в яких описуються переваги створення агломерації в економічній діяльності, з урахуванням певної спеціалізації та наявності кваліфікованої робочої сили. В подальшому ці ідеї були підтримані та стали предметом дослідження для багатьох вчених - Й. Шумпетера [21], Д. Бекаттіні [15]. На сучасному етапі інтерес представляють роботи Р. Мартіна [16], Дж. Рарра [19], що розглядають процеси розвитку кластера.

Варто відзначити, що процеси кластеризації регіональної економіки розглядали у своїх працях українські дослідники – М. Войнаренко [1], Д. Завадська [5], О. Маслак [11], С. Соколенко [12] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Світові глобалізаційні процеси зумовили перетворення кластерної моделі соціально-економічного розвитку у провідну концепцію світової економіки, а кластерна політика розглядається як важливий інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів. В той же час, для економіки нашої держави актуальним питанням залишається пошук превентивних механізмів забезпечення від наслідків світових криз та забезпечення розвитку економіки. Вивчення особливостей формування та реалізації кластерної політики країн ЄС (перш за все, лідерів процесу кластеризації) надасть змогу об'єктивно оцінити переваги та недоліки кластерної моделі економіки, правильно визначати пріоритети запровадження та реалізації програм направлених на підтримку кластерних ініціатив та дозволить прослідити взаємозв'язки між рівнем кластеризації економіки держави та рівнем економічної безпеки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення ролі кластеру і кластерної політики у формуванні інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки держави на прикладі країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відомо, що в країнах ЄС положення щодо впровадження, підтримки та регулювання кластерних ініціатив вже давно знаходяться в пріоритеті при реалізації державної політики на відміну від нашої країни, де вони й досі носять рекомендаційний характер.

Кластерна політика фокусується як на підтримці вже існуючих кластерів, так і створенні нових. Кластерна ініціатива розглядається як практична дія для посилення кластерного розвитку. На сьогодні в ЄС зафіксовано більш як 2000 регіональних кластерів.

Кластер можна визначити як організаційно-виробничу форму ведення господарства, що характеризується географічною близькістю суб'єктів, високим рівнем коопераційних зв'язків, максимально ефективним використанням науково-технічного потенціалу, вільним розподіленням наявних ресурсів, що створюється з метою підвищення конкурентоспроможності та зниження вразливості до загроз як окремих суб'єктів, регіону так і цілих галузей національної економіки. В ньому реалізуються кілька важливих функцій [1]: 1) знижуються витрати завдяки близькому сусідству взаємопов'язаних фірм; 2) поширюються інновації від однієї фірми до іншої, забезпечуючи постійне зростання продуктивності в кластері у цілому, 3) створюється потужне об'єднання зі стійкими взаємозв'язками, яке здатне ефективно протистояти економічним викликам та загрозам. Зокрема, цьому знаходимо підтвердження і у М. Портера, який визначає три основні групи характеристик кластерів [9]:

1. Підвищують продуктивність підприємств у тій місцевості, де їх створено.
2. Збільшують темпи впровадження інновацій і визначають їх напрям, а відтак створюють фундамент для майбутнього економічного зростання.
3. Стимулюють утворення нових підприємств, що сприяє збільшенню та посиленню кластера.

Наразі одним з основних завдань ЄС, як регулятора економічних зв'язків між країнами-учасниками є пом'якшення диспропорцій технологічного та інноваційного розвитку окремих територій, оскільки національні уряди віддають перевагу вже розвиненим в науково-технічному відношенні регіонам. Це завдання є предметом діяльності кількох європейських організацій, серед яких слід виділити наступні:

1. European Cluster Alliance. Організація, що на даний момент об'єднує більше 70 учасників, покликана розвивати ефективність кластерних політик, а також уникнення дублювання відповідних функцій на національному рівні і зниження фрагментації кластерних ініціатив у Європі [17].

2. Europe INNOVA. Створена в 2000 році, як одна з компаній Innova Group, Europe INNOVA на теперішній час є однією з провідних європейських приватних консультативних компаній груп в області інновацій зі штаб-квартирою в Люксембурзі і офісом в Брюсселі. Метою створення було надання консалтингових послуг світового класу в сфері бізнес-інновацій [18].

3. PRO INNO Europe. Є новою ініціативою інноваційної політики ЄС. Вона покликана стати центром аналізу інноваційної політики та розвитку по всій Європі. Основне спрямовання – це поліпшення навчання в області політики, за-

снованої на обміні досвідом з прикладами найкращої практики на всій території ЄС, а також розширення і поліпшення транснаціонального співробітництва в сфері інноваційної політики [22].

4. The European Cluster Observatory. Є online-платформою, що забезпечує єдиний доступ до інформації про кластери і кластерну політику в Європі. Дана система орієнтована на три цільові групи: політики та урядовці на загальноєвропейському, національному, регіональному та локальному рівнях; управлінський персонал кластерів; вчені та дослідники [17].

До того ж між країнами ЄС є ряд домовленостей оформлених у вигляді спільно вироблених документів та рекомендацій. Серед таких відзначимо European Cluster Memorandum. Зазначений документ містить рекомендації по пріоритетах кластерних політик як на рівні ЄС в цілому, так і для окремих держав [6, с.66].

Тобто, зазначене дозволяє дійти висновку, що країни ЄС, так само й керівництво самого Союзу розуміє важливість ефективності кластерної політики і всерйоз цим переймається.

Як показують результати щорічного моніторингу «Іннобарометр», що проводиться Європейською комісією, кожна четверта компанія в ЄС працює в середовищі, схожому на кластерне, використовуючи тісну співпрацю з іншими підприємствами в регіоні та сильними зв'язками з інфраструктурою місцевого бізнесу. Відзначаємо, що країни ЄС, які мають розроблені кластерні стратегії чи то на національному, чи то на регіональному рівні, характеризуються лідерством в економічній сфері, їх національні економіки більш потужні, менш вразливі до кризових явищ, тощо (табл.) [14, с.10].

Кластерний підхід дає підприємствам перевагу над більш ізольованими конкурентами. Саме тому нове покоління програм Європейської регіональної політики пропагує підхід, що базується на регіональних інноваційних кластерах, не тільки в розвинутих міських центрах, але також в бідніших сільських регіонах.

Таблиця

Кластерні стратегії в Європі

Національні кластерні стратегії	Регіональні кластерні стратегії	Національна рамка для регіональних стратегій	Немає яскраво виражених кластерних стратегій
Франція, Люксембург	Бельгія, Іспанія	Австрія, Німеччина, Італія, Швеція, Великобританія	Данія, Греція, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Нідерланди, Норвегія, Португалія

Джерело: складено на підставі [14]

Аналіз процесу формування кластерів в європейських країнах дозволяє дійти висновку, що особливим кроком при створенні кластеру є визначення організації (або особи), що сприяє кластерному розвитку, так званого фасилітатора (від лат. *facilis* – «легкий, зручний»). Фасилітатором може виступати будь-яка організація або особа, хоча зазвичай ініціюють процес кластерного розвитку регіональні органи влади, промислові асоціації, тощо.

Формуванню кластерів має передувати кластерний аналіз, який може здійснюватись за такими групами галузей економіки регіону [8, с.13]:

1) галузі, що привносять найвагомішу частину у валовий регіональний продукт, з акцентуванням уваги на найбільших підприємствах території та всьому ланцюжку пов'язаних з ними за виробничою діяльністю підприємств;

2) галузі, які забезпечують найсприятливіші можливості для розвитку бізнесу на даній території;

3) супутні галузі, які мають найбільші внутрішні та зовнішні економічні зв'язки.

Кластери виникають найчастіше в результаті підвищеного, складного місцевого попиту. Ізраїльський кластер з виробництва іригаційного обладнання та інших прогресивних сільськогосподарських технологій відображає прагнення країни перейти на самостійне забезпечення продуктами харчування. Кластер в Фінляндії щодо захисту навколишнього середовища виник через проблеми забруднення. Базель – батьківщина всіх трьох знаменитих фармацевтичних гігантів Швейцарії [2, с.213-214].

Не варто забувати, що хоча певна кількість кластерів виникла спонтанно в результаті місцевих ініціатив (приватних та ініціатив неурядових організацій), як то імперія кінофільмів в Голівуді, високотехнологічна промисловість у Силіконовій долині, кластер шкіряного взуття у Бразилії, значна роль все ж відводиться державним ініціативам. Прикладом цього є кластер програмного забезпечення в Бангалорі в Індії, який було започатковано ще урядом ще в 1977 році, коли було створено Технологічний парк програмного забезпечення (Software Technology Park) [3, с.153].

Ще одним з успішних прикладів ефективного використання кластерної стратегії при реалізації державної політики направленої на забезпечення економічної безпеки є кластер з інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) в Фінляндії [14, с.33]. Фактором економічного розвитку було використання інноваційної стратегії на основі кластерів. Політики повністю використали ланцюг міркувань Портера, застосувавши кластерний підхід до національної інноваційної політики. Таким чином, політика кластеризації була інструментом, завдяки якому економіка країни переорієнтувалася з деревообробної та металевої галузей на більш високотехнологічні.

Наразі кластер ІКТ став кластером, який отримав найбільший прибуток. Він, в основному, групується навколо компанії Nokia, гіганта телекомунікаційного обладнання. Не зважаючи на великі приватні інвестиції Nokia, інноваційна стратегія фінського уряду відповідає за виникнення компанії Nokia та кластеру ІКТ як символів сучасного успіху Фінляндії. Той факт, що уряд продовжував збільшувати фінансування такої прибуткової компанії пояснюється тим, що метою уряду було максимізувати зовнішні ефекти інших компаній кластеру ІКТ.

Важливим суб'єктом фінського кластеру ІКТ стала заснована Лінексом Торвальдом компанія Linux - розробник комп'ютерного програмного забезпечення, яка є успішним конкурентом компанії Microsoft [14, с.34].

Таким чином, кластер ІКТ – основний приклад успіху фінської інноваційної стратегії на основі кластеру – входить в нове тисячоліття як бенефіціар минулого фінансування уряду та як привабливий об'єкт майбутнього фінансування. Інноваційна стратегія на основі кластерного підходу довела, що є успішною моделлю розвитку Фінляндії останнього десятиліття.

З огляду на вищезазначене, можна зазначити, що владою ЄС на основі досвіду діяльності урядів та державних установ країн-учасниць, застосовуються певні механізми управління кластерною політикою, до яких відносяться [13]:

- організаційні заходи, ініціативні зустрічі;
- зміцнення іміджу регіональних кластерів;
- полегшення інформаційного обміну між бізнес-середовищами;
- пряме фінансування окремих проектів;

- полегшення зусиль виробників щодо формування спільних мереж з науковими установами та адміністративними органами;
- сприяння у формуванні виробничих мереж;
- полегшення бюрократичних процедур;
- сприяння транснаціональним зв'язкам з іншими кластерами чи регіонами;
- забезпечення об'єктами інфраструктури;
- сприяння розвитку бізнес-інкубаторів;
- послаблення податкового навантаження на інноваційну діяльність, дослідження та впровадження нових продуктів;
- послаблення фіскального навантаження на бізнес в позаінноваційній сфері діяльності.

Відзначимо, що в Європейському Союзі значна перевага віддається інноваційно-технологічним кластерам, які є найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності, що є неформальним об'єднанням зусиль різних організацій (промислових компаній, науково-дослідних центрів, ВНЗ, індивідуальних підприємств, органів державного управління, громадських організацій тощо). Об'єднання в кластер забезпечує систему поширення нових знань, технологій та інновацій [4].

Інноваційний кластер має формуватися за місцевою ініціативою; його можна віднести до цілісної технологічної інноваційної системи навколо суспільних дослідних інститутів, залучених спільно з провідними підприємствами регіону. Тобто, це сукупність різних сумісних програм досліджень, у яких об'єднана стимуляційна взаємодія технологічних можливостей виробничих підприємств, дослідних організацій і практичних потреб бізнесу [7, с.198].

Встановлено, що такі кластерні утворення (інноваційні та інноваційно-технологічні кластери), характеризуються підвищеною стійкістю до ризиків та економічних криз, як то зміна цін на ресурси та сировину, що значно знижує загрози економічної та національної безпеки. Можливості більш ефективного використання такими формами господарювання наявних ресурсів: виробничих, людських, науково-технічних, значно зменшують залежності держави від імпорту цих ресурсів. Внутрішній розвиток, більш ефективного використання інновацій створюють умови сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності та ефект захищеності від впливу іноземного капіталу та недобросовісної конкуренції.

Висновки

Вищевикладене дозволяє зробити висновки, що наразі саме зважена та ефективна кластерна політика у сфері господарювання є пріоритетом в процесі державного управління в країнах Європейського Союзу.

Кластер є різновидом стратегічної мережі, а саме: стратегічну міжорганізаційну мережу галузевого або міжгалузевого характеру, що поєднує ресурси і ключові компетенції фірм та інших організацій відповідної території. Формування такої мережі може відбуватися з ініціативи влади різних рівнів або бути незалежною ініціативою приватних компаній.

Велика увага в контексті формування та розвитку кластерів приділяється інноваційним та інноваційно-технологічним кластерам. Вигоди, що може одержати регіон від розвитку інноваційного кластера, багато в чому залежать від особливостей кластера, але узагальнено вони можуть полягати в підвищенні результативності і зниженні трансакційних витрат, посиленні гнучкості й інноваційного потенціалу при створенні нових продуктів, технологій і ринків.

Кластери здатні виступати в якості «полюсів конкурентоспроможності», що

дозволяють задіяти наявні в території або країні ресурси для прискорення зростання і посилення конкурентних позицій. Тому формування системи кластерів варто розглядати як найважливіший елемент державної економічної політики всіх рівнів, у тому числі, з огляду на зниження рівня загроз економічній та національній безпеці.

Кластерний підхід здатний також принципово змінити зміст державної промислової та інвестиційної політики. Змінюючи акценти на кластеризації, країни створюють особливі умови для інвесторів, створюють середовище економічної активності, що відповідає потребам та вимогам різних типів інвесторів при використанні правильних стратегій.

Таким чином, кластеризація як організаційна форма консолідації, може забезпечувати досягнення конкурентних переваг та зниження рівня загроз економічних криз в умовах глобалізації. Кластери виступають основою ефективного економічного розвитку території регіонів та сприяють ефективному розвитку країни в цілому.

Література

1. *Войнарченко М.П.* Кластери в інституційній економіці: монографія / М.П. Войнарченко. – Хмельницький: ХНУ, ТОВ «Триада-М», 2011. – 502 с.
2. *Гордеев Д.А.* Технологические кластеры и их роль в экономике / Д.А. Гордеев // Вісник економічної науки України. – 2011. – №2. – С.213-215.
3. *Грасмик К.И., Колесова А.А.* Технологический кластер в Бангалоре: ключевые факторы развития / К.И. Грасмик, А.А. Колесова // Вестник Омского университета. – 2014. – №2 (72). – С. 152-155.
4. *Гудкова А.А., Баткилина Ю.М.* Формирование и развитие региональных инновационно-технологических кластеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/02/3_0.rtf.
5. *Завадська Д. В.* Економічна кластеризація: сутність, проблеми та перспективи розвитку в Україні / Д. В. Завадська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2012. – №1 (44). – С. 187-196.
6. *Кудрявець Є. В.* Засади європейської політики створення інноваційних кластерів та поглибленої взаємодії з Україною / Є. В. Кудрявець // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 5. – С. 64-72.
7. *Лисенко, І. В.* Інноваційний кластер як один з механізмів забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону / І. В. Лисенко // Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі: наук.-практ. конф. студ., асп. та молодих вчених (27-28 квітня 2011 р., м. Чернігів) : – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – С. 197-198.
8. *Мамонова В. В.* Формування територіальних кластерів як інструменту регіонального розвитку : наук. розробка / В. В. Мамонова, Ю. О. Куц, О. М. Макаренко та ін. – К. : НАДУ, 2013. – 36 с.
9. *Марковський І.О.* Кластеризація інноваційної активності країн – членів ЄС / І. О. Марковський // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 11/12. – С. 16-19.
10. *Маршал А.* Принципы экономической науки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uchebnik-online.com/soderzhanie/textbook_88.html
11. *Маслак О.І.* Поняття “кластери” і “кластеризація” та їхня роль у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки [Електронний ресурс] / О. Маслак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 6. – С. 45-48. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2013_6_11
12. *Соколенко С.І.* Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
13. *Сорока Р. Ю.* Промислова політика та кластеризація економіки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_2_24.
14. «Україна: Послуги з підтримки малих та середніх підприємств (МСП) в пріоритетних регіонах» / Посібник з кластерного розвитку. – Київ, 2006. – 38 с.
15. *Becattini G.* From Marshall's to the Italian «Industrial Districts». / G. Becattini. A Brief Critical Reconstruction Physica-Verlag, New York. – P. 83-106.

16. Martin R., Sunsley P. Conceptualizing Cluster Evolution Beyond the Life Cycle Model // Regional Studies. – 2011. – № 45 (10). – P. 1299-1318.
17. Official web-site Europe Cluster Observatory (2016), available at: <http://www.clusterobservatory.eu/index.html> (Accessed 26 February 2016)
18. Official web-site INNOVA Europe (2016), available at: <http://www.innova-europe.eu/node/5> (Accessed 30 August 2016)
19. Rarr J. The Spatial Cycle Model (SCM) Revisited // Regional Studies. – 2012. – № 46 (2). – P. 217–228.
20. Weber A. Über den Standort der Industrie. Bd. 1 / Reine Theorie des Standorts, 1909.
21. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. – New York, Oxford University, 1934.
22. КОРДИС: Європейський інноваційний портал: Політика: PRO INNO Europe. Режим доступу: cordis.europa.eu/innovation/en/policy/pro-inno.htm

УДК 338.22 + 339.9

В.В. Токар
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Оцінка сучасного стану соціальної безпеки країн ЄС

У статті висвітлено соціальну безпеку країн-членів ЄС. Розкрито сучасну динаміку таких показників соціальної безпеки держави, як частка населення з ризиком зубожіння (на основі порівняння з пороговим значенням бідності), квінтильний коефіцієнт фондів, рівень зайнятості населення у віці 15–64 років, витрати зведеного бюджету на охорону здоров'я та освіту як відсоток ВВП; чисельність осіб з діагнозом ВІЛ та/або активний туберкульоз, що встановлений уперше в житті (осіб на 100 тис. осіб населення).

Ключові слова: економічна безпека держави, соціальна безпека держави, індикатори соціальної безпеки держави, країни-члени ЄС.

В.В. Токар
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры международных финансов,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетьмана»

Оценка современного состояния социальной безопасности стран ЕС

В статье освещена социальная безопасность стран-членов ЕС. Раскрыта современная динамика таких показателей социальной безопасности государства, как доля населения с риском обнищания (на основе сравнения с пороговым значением бедности), квинтильный коэффициент фондов, уровень занятости населения в возрасте 15–64 лет, затраты консолидированного бюджета на здравоохранение и образование как